

MEVLEVÎ ZARAFETİ VE FIKRALARI

Mawlawi Elegance And Stories

Dr. Fuat YÖNDEMLİ*

Kendisinden feyz aldığım bilge insan, çağımızın Dede Korkut'u Prof. Dr. Hüseyin AYAN'a sevgi ve hürmetlerimle

ÖZ

Mevleviler toplumda kendilerine özgü giyim kuşamları, hal ve tavırlarıyla tanınmışlardır. Mevlevilerin gerek birbirleriyle gerek tarikata mensup olmayan toplumun çeşitli tabakalarından insanlarla kurdukları ilişkilerde hal ve tavırlarını belirleyen hoş görü ve insan sevgisi olmuştur. Bu nedenle çeşitli dönemlerde yaşayan Mevlevi büyüklerinin hayatlarından alınan hikaye ve fıkralarda bu hassasiyetlere dayanan incelik ve zarafet dikkat çekmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mevlevi, Mevlevi zarafeti, Mevlevi Fıkraları

ABSTRACT

Mawlawis are known in the community with their distinctive dressing and manners. It was tolerance and affection that have determined their behaviors and manners in their relations between themselves and with the other people from different sections of the society, who are not in the Mawlana order. So what catches attention is a grace and elegance based on these sensitivities.

Keywords: Mawlawi, Mawlawi elegance, Mawlawi stories

Sözlerime, Uğur Derman'ın, pek meşhur olan "*Mevlevîdir sevdiğim, her dem külah eyler bana*" mısraı üzerine, *Mehmed Kadir Keçeoğlu "Yaman Dede"* (1888-1962) den işittiği nükteyi naklederek başlamak istiyorum:

Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Ahmed Celâleddin Dede (1853-1946) , birgün Mevlevî kıyafetiyle *Ankara Caddesinden Bâbîâliye* doğru çıkarken, yanından geçen iki hanım -o kaç göç devrinde- yukarıdaki mısraı kendisine duyuracak şekilde söylemişler. Boylu poslu yapısı ve vakur haliyle her gittiği yerde nazarları üstüne toplayan Celâleddin Efendi, üç dilde -Türkçe, Arapça, Farsça- zorluk çekmeden, derhal beyit ve kıt'alar düzenlemek kudretine sahip olduğu için, şöyle cevap vermiş:

* Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Öğr. Üyesi

"Ger görürlerse seni, şâyeste-i atf-ı nigâh,
Mevlevîler de döner, atf-ı nigâh eyler sana"

Yani: "Eğer seni bakılmaya lâîk bulurlarsa, Mevlevîler de dönüp bakar". Lâkin buradaki "dönmek" fiilinin, hem "bakmak için başını çevirmek", hem de "semâ etmek" mânâlarını taşıdığı unutulmasın!

Bir gün çingeneler Yenikapı Mevlevîhanesi'ne başvurarak *çifte nâra* isterler. Çifte nâraları var, fakat kâfi gelmemiş. Bir tane daha lâzım. Burada vardır diye gelmişler, akşama getirmek şartıyla verilmesini rica ediyorlar. Bu isteğe muhatab olan dede, şaşırıyor. Nasıl şaşırmasın? Adamlar, *kudümi şerîfe* çifte nâra diyorlar. Bu kusurları yetmiyormuş gibi bir de kudümi şerîfi alıp dergâhtan çıkaracaklar! O sırada Efendi, bir yere gidiyormuş. Bu isteği duyuyor ve Dedeye, bir kudüm getir de ver diyor. Dede büsbütün şaşırıyor. Fakat tarikat disiplininde itiraz olmaz. Gidip kudümü getiriyor, çingenelere veriyor. Dedenin hayretini gören Osman Efendi diyor ki:

"-Erenler, üzülme. Çifte nâra olarak dışarıya çıkar, onlar getirince cümle kapısından içeri girerken yine kudümi şerîf olur!"

Hacı Râtîb Bey, bir gün bir yere gitmektedir. Önünde de biri yaşlı, öbürü taze endamına nazaran gerçekten güzel, sülün gibi bir genç kadın var. Râtîb Bey, edebe riayet ederek, yahut birisi görür diye ürkerek, kuşkulananarak bir gayretle bunları geçer. Fakat ihtiyar adam, bir müddet sonra kesilir, onlar öne geçerler. Dede Bey'in canı sıkılır, yine bir gayret, tekrar öne geçer. Bir müddet sonra hanımlar yine öne geçmişlerdir. Bu, birkaç kere tekerrür edince genç hanım, cilveli bir edâ ile "-Aman" der, "Bu ne biçim adam? Etrafımızda dönüp duruyor!"

Râtîb Bey, nükteyi kaçırır mı? Hemen cevap verir:

"-Pervânenin kârı nedir? Şem'in etrafında dönüp durmak."

Kadın, "-Allah, Allah, hiç de gündüz mum yandığını görmedim" deyince, Râtîb Bey, en güzel nüktesini işte şimdi bulmuştur. Der ki:

"-Sultanım, ben de cami, yahut tekke kandili demedim ya. Meryem Ana kandili, gece de yanar, gündüz de!"

*

Yine Uğur Derman'dan:

Ressam *Murtazâ Elker* (1874-1969) adımlarını âdeta semâ eder gibi atardı. Bir gün sokakta aynı minval üzere giderken, yanından geçen bir genç kız *Murtazâ Bey'e* çarpmış. Bu sadmeye dayanamayıp sendeleyeyen Hazret: “Ne oluyor kızım?” demek cür’etinde(!) bulunmuş. Hışımıla: “ben geçiyorum” ihtarını alınca ona verdiği cevabın zarâfetini bu zamâne kızı elbette idrak edememiştir: “Bâri evvelden haber verseydiniz de kenara çekilip selâma dursaydım!”

Bir ziyaretimde, “Rahatsızlık vermiyeyim” demem üzerine “Rahatsızlık duyarsam sonra bir aspirinle geçiştiririm; amma şimdi siz lütfen içeri buyurun” deyişindeki nezâketi hâlâ unutamam. (*Uğur Derman: Unutulan Bir Mevlevî: Ressam Murtazâ Elker. S.Ü. X. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler C. II, s. 48-49*)

Uğur Derman’dan iktibas edilen bu anekdotlardan sonra, sırada *Refi Cevad Ulunay* bulunmaktadır:

Kayseri Mevlevîhane Şeyhi’nin oğlu *Şemseddin Efendi* tahsilini ikmal etmek üzere İstanbul’a gelir. Bir gün *Üsküdar Mevlevîhanesine* gider, orada bulunan *Salih Dede* Kayserili olduğunu öğrendiği *Şemseddin Efendiye*;

-Sen, der, pastırma şeyhinin oğlu musun?

Şemseddin Efendi hemen şu cevabı verir:

-Deli Salih dedikleri de sen misin?

Üsküdar’da *İnadiye Dergâhında* bir gün iftardan sonra davetliler, *Şeyh Tayyar Efendi*’nin odasında sohbet ederlerken misafirlere biri çocuğundan şikâyet eder:

-Gözüne uyku girmiyor. Sabaha kadar annesi de ben de perişan oluyoruz.

Bunu işiten muhiblerden *Muzikalı Mahmut Bey* yemeği fazla atıştırdığı için bir köşede horul horul uyuyan müderris *Sivaslı Osman Efendiye* göstererek:

-Çocuğunuza, der, efendi hazretlerinin artığından biraz yedin. Bir sene uykudan gözünü açamaz.

İnadiye şeyhi Tayyar Efendi bir gece geç vakit tekke kapısının hızlı hızlı çalınmasıyla uykudan uyanır. Köşe penceresini açar. “Kim o?” diye seslenir. Kapıdaki:

-Şeyh efendi! Allah rızası için biraz kapıya gel.

Tayyar efendi, giyinir, aşağı iner. Vakitsiz ziyaretçi:

-Ben sizin kapı karşı komşunuzum. Müthiş bir diş ağrısından akşamdan beri gözümü yummadım. Şuna bir nefes edin de ağrıdan kurtulayım.

Tayyar Efendi, parmağını ağrıyan dişin üstüne basar, yemeklerden sonra söylenen: “*Yârabbi! Ziyade et, eksiltme*” manasına olan, “*Zid ve lâ taklîl*” duasını üç defa tekrar eder.

Ertesi gün komşu, dergâha gelir, Tayyar Efendinin ellerine sarılır.

-Ah efendim, der, Allah sizden razı olsun, siz okur okumaz dişimin ağrısı bıçak gibi kesildi.

Yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Deli Salih Dedeye, *Şeyh Celâl Efendi* bir biniş vermiş.

-Derviş Salih, demiş, mangırsız kalsan da bunu satma. Bir yere gittiğin zaman temiz temiz giyersin.

Deli Salih:

-Sen hayatta oldukça satmam. Sen öldükten sonra makasla parça parça keserim. Her birini bir mecdiyeye dervişlerine satarım.

Adamın biri de tekkeye müracaat ederek derviş olacağını söylemiş. Şeyhe götürmüşler. Şeyh:

-Oğlum, al şu hırkayı sırtına, şu tacı da başına giy. Bundan sonra sana ne derlerse “Eyvallah!” diyeceksin.

Adam, hırkayı, tâcı giymiş, diğer dervişler bunun acemiliğinden istifade ederek:

-Derviş Ahmet odun yar. Derviş Ahmet su çek. Derviş Ahmet çarşıdan öteberi al, Derviş Ahmet meydanı süpür!

Diye sabahdan geç vakitlere kadar iş gördürmeye başlamışlar.

Adam bakmış ki dayanılır gibi değil. Sırtından hırkayı, başından tâcı çıkarmış, şeyhin önüne koymuş.

-Beni hoş gör şeyhim! demiş. İşte hırka, işte tâc, “Eyvallah”ı da onun içinde...

Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Efendi Mevlevî şeyhlerini içinde kibarlığı ve zarafeti ile tanınmış bir zat idi. Hatta, yazın beyaz sikke üzerine sardığı yeşil destârı, sadakor elbise ve cübbesi ile Cuma namazı kılmak üzere Eyüp Camiine geldiği zaman herkes onun giyinişindeki zevk-i selîme hayran olurlarmış. Hüseyin Fahreddin Efendi camiden çıktıktan sonra çarşıdan geçerken kaza imiş gibi bastonu ile simitçinin tablasını çevirir, mahalle

çocuklarının simitleri kapışmasından keyiflenir, simitçi çırağını biraz üzdükten sonra tazminat diye bir altın verirmiş.

Zamanın ricâli ekseriya dergâha gidip kendisi ile mülâkat ettikleri için uzun müddet ma'zul kalan bir adamcağız da bir gün Şeyh Efendiye giderek:

-Efendim, çoluk çocuğumla ne zamandan beri müzayakadayız. Bir memuriyete tayinim için himmet buyurulmasını istirham ederim.

Demiş. Şeyh Efendi:

-Mevlânâ! Demiş, siz buraya yanlış gelmişsiniz. “Bab-ı Âli” derler bir tekke vardır. Bunun şeyhi de Şeyhü'l-İslâm'dır. Mansıp isteyenler ona gidip himmet isterler. Siz de o tekkeye gidiniz efendim.

Hüsni ü Aşk şairi ve *Kulekapısı Mevlevîhanesi* şeyhi *Galip Dede*'ye bir adam gelerek tasavvuf lisaniyle “tecerrüd” etmek yerine Mevlevî dergâhlarında kullanılan tabir ile Mevlevîliğe intisab edeceğini anlatmak için:

-Efendi Hazretleri, der, izin verirseniz soyunacağım.

Şeyh Galip, adama bakar ki pelâspâreler içinde... Bir ipliği çekilse bin tiresi dökülüyor. Hemen Meydancı Dedeyi çağırır.

-Şu Can'ı giydiriverin.

Yenikapı Mevlevîhanesinde neyzen bir *Deli İsmail Dede* vardı. Bir gün Şeyh Efendi, İsmail Dede'yi tekke için odun almaya gönderir. İsmail Dede, *Topkapı*'dan geçerken oradaki meyhanelerden birinden kulağına bir gıranata ile dümbelek sesi gelir. Meyhanenin kapısından içeriye bakar, keyf ehilleri rakı sofrasını kurmuşlar, vur patlasın çal oynasın eğleniyorlar. Biri Dedeyi görür:

-Dede, gel içeri.

Dede tereddüt ederken içlerinden biri kalkar, koluna girerek içeri çeker, rakı masasının başına oturturlar. Bir kadeh ikram ederler. Dede reddetmez, bir, iki, üç olur, kıranata gayet kıvrak bir çiftetelli çalar, dede kendini tutamaz, başında sikke ile şıkır şıkır oynamaya, arkasından da sema' etmeye başlar. Tesadüfen oradan geçen dervişlerden biri koşar, İsmail Dedenin meyhanede sema' etmekte olduğunu Şeyhe haber verir.

Hemen adam gönderirler. Dedeyi palas pandıras tekkeye getirirler ve şeyh ceza olarak başından sikkesinin alınmasına karar verir.

Akşam olur, herkes hücrelerine çekilir, Şeyh efendi o gece rüyasında Mevlânâ'yı görür, Cenab-ı pîr emreder:

-Git İsmail Dedenin hatrını sor.

Şeyh hemen iradeyi yerine getirir ve Dedenin hücreğine kadar giderek hatırını sorar.

Mevlevîlerde bir “*Neyzen Salih Dede*” vardır ki, *Yozgat Mevlevîhanesi*’ne şeyh olmuş ve orada göçmüştür. Salih Dede Mevlevîler arasında “*Deli Salih*” diye şöhret almıştır. Buna sebep de dervişlere yirmişer para niyaz vererek kendisine “*Deli*” demelerini istemesidir. Salih Dedeye böyle bir lâkapla anılmaya neden heves ettiğini sormuşlar.

-İnsan, adını, bir defa deliye çıkarırsa, demiş, ondan sonra ne yapsa delidir diye aldırılmazlar.

Nef’î tavrında şiirleri ile tanınan ve son edebiyat tarihlerinde *Hayret Efendi* misillü ismi cismi bulunmayan *Yekçeşm Hakkı Bey*, büyük burunlu olduğu için (*Ebülburun*) diye anılan arkadaşı Hasan efendi ile Şeyh Hüseyin Efendiyi ziyaret için Bahariye’ye gider ve hayli kalabalık ziyaretçilerin içinde:

-Efendi! Der, sen güzel ney çalarmışsın, bir taksim et de dinleyelim. Hüseyin Efendi bu lâubalilikten sıkılır, kaşlarını çatar. Hakkı Bey anlar.

- Benim, der, bir gözüm kör, kafam kel, ayağım topal. Arkadaşımı sorarsan *Malaburun* Hasan derler.

Hasan efendinin burnuna fiske vurarak:

-Sen böyle burun gördün mü? Gördünse çık üstüne, seyran eyle. Bizim gibi böyle iki acaip adam İstanbul’un tâ bir ucundan kalkıp sana geldik, ricamızı kabul etmez misin?

Öteden Hasan Efendi de kızar.:

-Benim burnumdan başka eğlenecek bir şey bulamadın mı? diye Hakkı Beye çıkışır. Hüseyin Efendi güler, neyini getirir, harika bir taksim ile bütün hazır bulunanları mest eder.

Şimdi ne Bahariye, ne de Hüseyin Fahrüddin Efendiler kaldı.

*Bir mevsim-i bahârına geldik ki âlemin
Bülbül hâmuş, havz tehî, gülsitan harâb!*

(*Mustafa Özcan: Refî Cevad Ulunay’ın Mevlânâ, İhtifaller ve Konya Yazıları’ndan*)

Bahariye Mevlevîhanesi Alevîlikle meşhurdu. Şeyh Hasan Nazif Dede, bir Bektaşîden çok aşırı Alevî olduğu gibi öglü Hüseyin Fahreddin Dede de

aynı meşrepteydi. Hüseyin Fahreddin Dede, bilhassa oğlu Şeyh Nazif hemen her akşam demlenirlerdi. Mevlevîye ‘Neden külâhınız bu kadar uzun?’ diye sormuşlar. ‘Şişenin boyuncadır erenler, ağıyar gelirken üstünü örter, sırlarız’ demiş” Bu hikâyeyi de Nazif Efendi merhumdan duymuştum. (*Abdülbaki Gölpınarlı: Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik, s.211*)

Ve Burhan Oğuz’dan Bektaşîlerle Mevlevîleri konuşuran iki fıkra:

Bektaşînin dini de hoşgörü ve insan sevgisi değil mi? Buna aşağıdaki iki fıkra iyi örnek olur.

Güzel bir bahar günü, her zamanki gibi fakir, yama dolu hırkasıyla bir Bektaşî babası, ahbabı olan bir Mevlevî dervîşiyle kıra çıkmış, sohbet ediyorlarmış. Geniş tennure, kaftanlar içinde zengin Mevlevînin bu kılığını bizim Baba tenkid edip bunca fakirlik varken bu denli kumaş israfına ne gerek var şeklinde beyanda bulunmuş. Dervîş, yanıt vermeyip başını sallamakla yetinmiş. Biraz gittiklerinde, تنها bir yerde bir çiftin muhabbet ettiklerini görmüşler. Mevlevî hemen kolunu Bektaşînin önüne uzatıp “geniş kaftanımız seyri memnu menazırı seyretmemeye (görülmesi yasak manzaraları kapatmaya) yarar” demiş.

Ve Bektaşîden: “A mîrim, biz zaten görmeyiz ki!”

*

Bektaşînin biri, bir Mevlevî dervîşine sormuş: “Erenler, niçin böyle dönersiniz” diye.

Mevlevî: “Allah Allah” der döneriz.

Bektaşî: Erenler eyvallah, biz de “Allah” deriz ama dönmeyiz!

*

Ve Bektaşînin istihzai:

*“Zahida o denlû siklet-i taç (külâh) ü kabâ (kaftan) ile
Uçmak ümidin etmez idi ebleh (aptal) olmasa” (Nergisî)*

KAYNAKÇA:

- DERMAN, Uğur, *Mevlevîlikte San'at. Mevlânâ Güldestesi*, Konya Turizm Derneği Yayını, Güven Matb., Ankara, 1974.
- DERMAN, Uğur, *Mevlevîlikte San'at*, Organorama, 9:5, 10-14, Kağıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul, 1973.
- Derman, Uğur, “*Unutulan Bir Mevlevî: Ressam Murtazâ Elker*”, S.Ü. X. Millî MEVLÂNÂ Kongresi Tebliğler C. II, S. Ü. Basımevi, Konya, 2003.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., Gül Matb. İstanbul 1983.
- OĞUZ, Burhan, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., 6 Cilt, İstanbul, 2001- 2006.
- OĞUZ, Burhan, *Türk ve Yahudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yay., İstanbul, 2000.
- OĞUZ, Burhan, *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*, 3 Cilt, Simurg Yay., İstanbul, 1997.
- ÖZCAN, Mustafa, *Refî Cevad Ulunay'ın Mevlânâ, İhtifaller ve Konya Yazıları*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayın No: 47, Konya, 2003.
- YÖNDEMLİ, Fuat, *Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde. Mevlevîlikte Semâ ve Musıkî*, NKM Yay., İstanbul, 2007.